

У зв'язку з цим доречним є порівняння результатів політики «освіченого абсолютизму» в Росії та в інших державах, перш за все в Австрійській монархії, до якої ввійшли західноукраїнські землі саме підчас реформ Марії-Терезії та Йосипа II. Якщо в Російській імперії ця політика призвела до посилення кріпосної залежності, то в Австрійській – до її послаблення. Селяни отримали право піти від свого пана, переселитися в інше місце, знайти собі іншу справу. Селяни отримали право вільно вступати до шлюбу, займатися ремеслами, навчатися, а їхні діти не повинні були служити на панському дворі, як це було досі. Були значно обмежені: феодальна юрисдикція, право втручатися в особисте життя селян, право безконтрольного встановлення нових феодальних повинностей. Подальші спроби реставрації вже не змогли в повній мірі повернути старі порядки. І хоча за феодалами залишилися станові привілеї, реформи були важливою передумовою еволюції станового суспільства громадянського.

Стеценко Н. С., канд. юрид. наук,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»

ІНСТИТУТ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ–НА ПОЧАТКУ ХІХ ст.ст.

Історія інституту виконання судових рішень на українських теренах не тільки своєрідна, а й унікальна. На процес формування органів виконання судових рішень неабияк впливало перебування українських регіонів протягом тривалого часу у складі різних держав, саме у період їх перебування у складі Російської імперії наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. ст. розпочинається новий етап в історії виконання судових рішень органами поліції.

Зацікавленість цією проблемою дослідників, коло яких суттєво збільшилось, не вщухає і сьогодні. Дослідженням інституту виконання

судових рішень та органів, що їх виконували займалися дореволюційні, радянські та сучасні українські і російські науковці: Г. В. Вербловський, І. В. Гессен, Г. А. Джаншиєв, М. Г. Коротких, П. Ф. Щербина, В. Д. Гончаренко, В. В. Захаров, Т. О. Зезюліна, С. В. Щербак та ін.

Поряд із зазначеними науковцями період становлення, розвитку і функціонування поліції у тому числі і питання виконання нею судових рішень відобразив А. Й. Рогожин у спільній з О. Н. Ярмишем праці «Государство и право России в период становления и развития абсолютизма (вторая половина XVII—конец XVIII в.» – К., 1989 г., – 75 с.).

Передумови створення поліції сягали своїм корінням часів Петра I, який вважав, що поліція – це «душа гражданства и всех добрых порядков и фундаментальный подпор человеческой безопасности и удобства». Але як наголошував А.Й. Рогожин, за часів Імператриці Єлизавети поліція не справдила царських сподівань про що свідчить звіт Сенату Імператриці: «полиция имеет весьма слабое и нерадетельное смотрение... караулы содержат весьма слабо и во многих местах присходят воровство и драка; в желье стреляют из ружей», що стало передумовою реформування поліції.

Із введенням в дію «Учреждения о губерниях» 1775 р. та «Устава благочиния или полицейского» 1782 р., прийнятих за правління Катерини II, в Україні поширюється модель виконання судових рішень поліцією. На рівні повіту виконанням судових рішень займався капітан-ісправник та його підлеглі. Причому ст. 245 «Учреждения о губерниях» прямо встановлювала, що «земський ісправник сам собою ні на кого не накладає пені, або покарання, але це може вчинити суд по законам». Статтею 30 «Устава...» установлювалося виключне право управи благочиння (тобто поліції) приводити в дію повеління правління, рішення палат та інших судів. В управі благочиння, серед інших посадовців заміняли пристав кримінальних справ і пристав цивільних справ (ст. 2 «Устава...»), а в кожній частині міста згідно зі ст. 7 – приватний пристав. Ці пристави юридично і фактично підпорядковувались управі благочиння й отримували накази для виконання безпосередньо від городничого.

Варто підкреслити, що у своїй праці А.Й. Рогожин акцентує увагу на тому, що, окрім, державних органів поліції в цей період мала місце так звана вотчинна поліція, коли поміщик був поліцмейстером над своїми селянами і поєднував у собі роль судді та судового виконавця.

Як бачимо, в «Уставі благочиния или полицейского» 1782 р. відроджується вже добре відома для російського законодавства з попередніх століть посада пристава, але тепер він уже є чиновником не судового, а поліцейського відомства. Згодом, у 1786 р., запроваджується посада станового пристава. Відбувається поділ приставів на поліцейських (судових виконавців) і станових (охоронців), причому перші підпорядковувалися Міністерству поліції, другі – Міністерству юстиції. Безпосередньо суду підпорядковуються присяжні пристави, запроваджені при утворенні у 1808 р. комерційних судів, діяльність яких регламентувалася параграфами 85, 158, 352 і 358 «Статуту судочинства в судах комерційних». Однак судових рішень вони не виконували. Як вказує В.С. Балух у дисертаційному дослідженні «Організація і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808–1917), – О., 2002. – С. 74.», виконання рішень комерційного суду також покладалося на поліцію.

Найважливіше місце серед джерел російського права першої половини ХІХ ст. займав Звід законів Російської імперії, затверджений Державною Радою 10 січня 1832 р. (набув чинності на території України в 1835 р.). У ньому знайшов подальше закріплення порядок, за якого забезпечення діяльності суду й виконання його рішень покладалася на поліцейські органи. Відповідно до положень т. 10 ч. 2 гл. 7 Зводу виконання судових рішень повністю покладалося на органи поліції – квартальних і станових приставів і лише в окремих, установлених законом випадках – на суд (ст. 640). Через станового пристава або міську поліцію доставлялися судові повістки (ст. 1072). При цьому суд здійснював нагляд за виконанням судових рішень поліцією (ст. 368), але не мав безпосередньої влади над нею, а тому поліція не відповідала перед судом за неналежне виконання рішень суду. Отже, з 1775 р. і до Судової реформи 1864 р. виконання судових рішень в Україні покладалося на поліцію.

Як вказують історичні джерела, стан виконання судових рішень поліцією був вкрай незадовільний, тож, підбиваючи підсумок, слід наголосити, що розробники Судових статутів 1864 року, зібравши весь арсенал негативного досвіду виконання судових рішень поліцією, вивчивши всі пов'язані з цим проблеми, зробили все можливе для введення прогресивного європейського інституту судових приставів.